

¹⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє – минуле. (1914-1920). В чотирьох частинах. Друге видання. Українське видавництво. – Мюнхен. – 1956. – С. 205.

¹⁶ Христюк П. Вказ. праця – С. 16.

¹⁷ Дорошенко Д. Мої спомини. – С. 205.

¹⁸ Дорошенко Д. Історія України. 1917. – 1923 рр. Т.1. Доба Центральної Ради. – К.: Темпора. – 2002. – С. 145, 370.

¹⁹ Центральна Рада... – С. 225.

²⁰ Савченко В. Український рух у російських частинах у 1917 та 1918 рр. /За державність. – 1934. – 36.4. – С. 48.

²¹ Дорошенко Д. Історія України. – С. 358-359.

²² Центральна Рада... – С. 351.

²³ Там само. – С. 351, 393-394.

²⁴ Субтельний О. Україна: Історія. – К.: Либідь. 1991. – С. 303.

²⁵ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921.1. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. II. Кам'янецька доба. – Дніпропетровськ: Січ. – 2001. – С. 67.

²⁶ Там само. – С. 68.

²⁷ Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. – Накладом Марії Ковалевської. – Інсбрук. – 1969. – С. 315, 319, 321.

²⁸ Дорошенко Д. Мої спомини. – С. 199.

²⁹ Феценко-Чопівський І. Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради і Директорії УНР. – Житомир, 1922. – С. 36.

³⁰ Винниченко В. Відродження нації. Частина 1. Київ – Відень. – 1920. – С. 134.

³¹ Там само. – С. 137.

³² Там само. – С. 137-138.

³³ Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К.: Криниця. – 1991. – С. 60.

³⁴ Солдатенко В. Ф. Три голгофи. Політична доля Володимира Винниченка. – К., 2005. – С. 80.

³⁵ Нагаєвський І. Історія української держави ХХ століття. – К., 1993. – С. 119.

³⁶ Винниченко В. Відродження нації. – С. 25-26.

³⁷ Історія січових стрільців. – Львів – Київ. – 1992. – С. 312.

Лариса Филоретова
(Кировоград)
Елена Гребенюк
(Кировоград)

ПРОСЧЕТЫ УКРАИНСКОЙ ВЛАСТИ В СФЕРЕ ВОЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В ПЕРИОД НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ

В статье сделана попытка определить субъективные причины просчетов Центральной Рады в организации Вольного казачества и украинизации воинских частей.

Ключевые слова: Вольное казачество, украинизация воинских частей, просчеты украинской власти, военное строительство, субъективные причины.

Larisa Filoretova
(Kirovograd)
Olena Grebenuk
(Kirovograd)

MISCALCULATIONS OF UKRAINIAN POWER IN THE FIELD OF MILITARY BUILDING

The attempt to find out the subjective grounds of miscalculations in time of Central Advice in organization of the Free Cossacks and ukrainization of military formations is done in the article.

Keywords: Free Cossacks, ukrainization of military formations, miscalculations of Ukrainian power, military building, subjective ground.

УДК 796.011.1 (477) „1920”

Юрій Тимошенко
(Київ)

СПОРТИВНЕ ЖИТТЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1920-ті рр.

У статті з'ясовано, що впродовж 1920-х рр. навколо терміна “спорт” розгорнулися політичні дискусії, що відбилися на розвитку різних його видів. У ці роки з'являється тенденція до підпорядкування фізичної культури (і спорту, як її складової) політичним цілям та інтересам влади. Розкрито ступінь популярності та поширення тих чи інших видів спорту по УСРР, особливості їх культивуваці. Заакцентовано увагу на тому, що футбол (лише в окремі роки – гандбол) користувався найбільшою підтримкою серед людей, і це викликало невдоволення з боку радянської влади. Вона намагалася протиставити цій популярності інші види, сприймаючи футбол лише як хуліганську забавку.

Ключові слова: спорт, фізична культура, змагання, футбол.

Мета дослідження – з'ясувати стан, у якому перебувала спортивна сфера України за умов несприятливої державної політики.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1920-ті рр.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УСРР, у 1920-ті рр.

Предметом – спортивне життя у радянській Україні досліджуваного періоду.

В умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики, культурне життя в Україні нуртувалося боротьбою різноманітних течій, тенденцій, поглядів на право визначати форми і норми постреволуційної культури. Спорт і фізична культура загалом не залишалися осторонь цього процесу. Перш за все, це проявилось в дискусії щодо змісту і методів фізкультурно-спортивної роботи в УСРР. Ініціатори фізкультурного руху виходили з того, що раз виникла держава, яка постулює нові

принципи організації суспільства, то і підходи до фізкультурно-спортивної роботи мають бути відмінними не лише щодо попередніх років, але й щодо культивованих у європейських буржуазних країнах. У народі панував ентузіазм, очікування від майбутнього були величезні і найфантастичніші ідеї не видавалися такими. Тому й не дивно, що виникають кілька бачень щодо майбутнього фізичної культури в підрадянській Україні.

Найперше зауважимо, що впродовж 1920-х рр. дискутується саме питання щодо термінів “фізична культура” і “спорт”. Дехто вважав поняття “спорт” несумісним із поняттям “фізична культура”, оскільки етимологія слова “спорт” початково походить від англійського “відволікатися”, “розважатися”, “веселитися”, тобто саме те, що роблять у спорті (in sport) і стосувалося саме аристократії. У вузькому розумінні в середньовічній шляхетській культурі воно означало “полювання на дичину” (game), яке потім було конотовано як “перегони”. У повсякденну мову слово спорт (desporte – іспанська, desporto – португальська, spor – турецька, спорт – українською тощо) увійшло в середині XIX ст. із поширенням у Європі багатьох нових ігор і розваг. Відтепер “спорт” став родовим поняттям для різних видів гри в м’яч (крикет, футбол, хокей), єдиноборств (бокс, фехтування), різноманітних модних видів дозвілля (веслування, верхова їзда, велоперегони і перегони на роликових ковзанах), а також легкоатлетичних вправ (біг, стрибки, метання тощо). Оскільки заняття спортом вважалося справою аристократів (а початково так і було), то ідеологічно воно не могло вписуватися в нові пролетарські реалії, тому домінуючим стало поняття “фізичної культури”, а “спорт” розглядався як один із її різновидів¹.

Характерно, що на основі нового погляду на людину в Європі у XIX ст. відроджується і розвивається вчення про “тілесні вправи”, формуються різноманітні гімнастичні школи. Поширені в Західній Європі гімнастичні рухи, такі як “сокольево”, хоча й проводили змагання під час своїх зльотів, але також відмовлялися мати щось спільне зі спортом, що мав негативну “шляхетську” репутацію. Цікаво, що “гімнастика” в ті роки складала змістову основу як терміна “фізична культура” так і терміна “спорт”, хоча кожен із них вживався з соціально-класовим відтінком: “спорт” – це шляхетсько-вельможні заняття, а “фізична культура” – це для пролетарів та їм подібних задля підтримання їх працездатності. Вперше цей термін пролунав на з’їзді Всеобучу в 1919 р. У 1924 р. голова Червоного спортивного інтернаціоналу М. І. Подвойський зауважив, що термін “фізична культура” введений для того, щоб витіснити інший термін – “спортизація населення”. При цьому він підкреслював, що “фізична культура” – також невдале визначення і правильніше було б називати – “фізичне оздоровлення”.

Відтак, спортивна складова фізичної культури впродовж 1920-х рр. владою не заохочувалася, хоча і не заперечувалася категорично. У ці роки

“чемпіонство”, “рекордсменство” – вульгарні слова тому, що прагнення до рекордів – це виділення із загальної маси, це акцентування на індивідуальному, а не на колективному, тому з ними, на переконання радянських керівників фізкультурної сфери, треба було боротися. Квінтесенцією цього стане постанова ВРФК, прийнята в 1924 р., в якій щодо відзначення переможців зазначено: “Отменяется всякое премирование ценными призами и жетонами за индивидуальные достижения в узко-специальных видах спорта, не дающих всестороннего физического развития. Денежное премирование, безусловно, воспрещается; – за лучшее достижения команд и индивидуумов в многоборьях производится премирование, соответствующее идее физкультуры (статюями, спортивными принадлежностями, обмундированием, литературой и т.д.); премирование по спортивным играм производится не только за технический результат, но и за корректность и тактику игры. За лучшие достижения команд и коллективов премируются соответствующие ячейки физкультуры, к коим они принадлежат; участники соревнований получают лишь памятные листы”². З цього уривку бачимо, що фізична культура і спорт початково розглядалися радянською владою як засоби для виховання, найперше, колективізму; як засіб прищеплення негачії до будь-якого виділення з маси – звідси і таврування “чемпіонства”, і обережне ставлення до “узко-специальных видов спорта”, і заборона грошових нагород. Лише з часом більшовики зрозуміють, як усе це поставити на службу владі.

Наведений документ цікавий ще й тим, що відтворює “дух епохи” – дає можливість відчувати радянське спортивне повсякдення пореволюційних років, його страхи й пріоритети. Аналіз радянських газет показує пріоритети державної політики у фізичній культурі в цей період, “корисні” й “не корисні” види спорту тощо. Так, у одній із статей Вищої ради фізкультурного комітету (ВРФК) нагадувалося (звертаючись до Волинської губернської РФК), що “...марафонский бег не соответствует духу пролетарской физкультуры (явный вред и полная ненужность его)...”³; в іншій статті говориться про те, що спорт дуже корисний для організму: він його загартовує, зміцнює, але лише доти, доки спорт має характер фізичних вправ. Зовсім інше, коли до спорту примішується елемент змагань, тоді спорт шкодить здоров’ю. Тому – підсумовує автор статті – спортом, який узагалі дуже корисний, треба користуватися дуже обережно⁴; не заперечуючи позитивних сторін більярду, який розвиває влучність рухів, точність, окомір – завважується в іншому дописі – відзначають, що він дає незначне фізичне навантаження, а головне: “...игра обычно проводится в закрытых помещениях, отравленных табачным дымом и винными парами. В итоге миллиард нельзя признать физкультурной игрой...”⁵. Звертаючи увагу на небезпечне захоплення змаганнями, ще у 1924 р. ВРФК доводить до відома всіх організацій, що вона самостійно розроблятиме

календарний план змагань з усіх видів спорту і розсилатиме його на місця.

Ця проблема артикулюється новим словосполученням, що буде “модним” упродовж кількох наступних років, а саме боротьбою з “однобокістю”. Читаючи тодішню пресу, складається враження, що ця “однобокість” – головна проблема спорту. Як наслідок, уживаються всілякі заходи, аби її подолати в тих чи інших видах спорту. Так, для ковзанярів запроваджується обов’язкове лазіння по канату без допомоги ніг; для футболістів – іспити по шестибор’ю: біг на 100 і 1500 метрів, стрибки з розбігу в довжину та висоту, метання диска та ядра (обома руками). По кожному з видів встановлювалися необхідні для виконання нормативи⁶. Цілком звичним у цей час виглядає повідомлення про те, що в Одесі футбольний сезон розпочався з розиграшу “призу відкриття”, що складався з низки легкоатлетичних номерів і футбольного матчу, який зіграли дві кращі команди за результатами легкоатлетичних змагань. Одночасно у Харкові перед початком гандбольного сезону також розігрувався “приз відкриття”, що складався з бігу, метання м’яча тощо, а велосипедна секція декларує, що в новому сезоні кількість змагань буде мінімальною, а основною роботою спортсменів будуть екскурсії та агітаційні поїздки⁷. Навіть біг на лижах, що завжди належав до “корисних” видів, не оминула нова мода: “С целью предотвращения деформации организма от вынужденного постоянно согнутого положения, лыжникам рекомендуются занятия напряженным выгибанием и соответствующими корегирующими упражнениями для шеи, плеч, спины”⁸.

Спортивна робота впродовж 1920-х рр. зосереджується переважно навколо ігрових видів – футболу, гандболу, меншою мірою – волейболу і баскетболу. Особливістю тих років була певна “синусоїдність” у культивуванні тих чи інших видів: в одні роки вони популярні, потім про них забувають, щоби за кілька років до них знову повернутися. Це пояснюється тим, що в УСРР ще здебільшого не сформувалися організаційні структури тих чи інших спортивних видів, розвиваються вони ініціативою зацікавлених людей, оскільки влада ще не присутня у спорті. Яскравим цьому підтвердженням був гандбол у Харкові. У середні 1920-х рр. він на рівних конкурує з футболом! Із преси довідуємося про цікаву колізію, що виникла навколо нього в 1926 р.: “Досі в Україні були правила, що виробилися в процесі практичного досвіду протягом 12 років. Одночасно тільки три роки тому москвичі наперекір надмірному захопленню футболом вирішили запровадити якусь нову гру – зупинилися на ручному м’ячі (гандболі), теоретично “винайшли” правила. Незважаючи на те, що на Україні гандбол найбільш поширився, а у Москві і тим більше в інших містах СРСР зовсім не прищепився, Вища рада ФК РСФСР уперто не хотіла визнати доцільність і життєвість гри за українськими правилами, виявляючи до цього зовсім непотрібний містечковий патріотизм”⁹, – жалівся кореспондент газети.

В кінцевому рахунку прийняли саме українські правила. В даній статті бачимо першу згадка про якийсь вид спорту (окрім футболу), що мав відносно тривалу історію в Україні. Однак вже від 1929 рр. гандбол майже зникає зі спортивної мапи міста та й загалом по республіці культивується мало. Натомість активно пропагується гра в городки, що поширена в РСФСР.

Мав своїх прихильників і хокей (під яким тоді розумівся “російський хокей”), хоча преса й відзначала його труднощі: “Гра в хокей поки що мало поширена в СРСР (підкреслено авт. – Ю.Т.), а тим більше на Україні, де й зими справжньої ось уже років 5-7 нема. У 1922 р. мали у Харкові тільки 1 команду, в 1923 р. – три, а 1926 р. маємо вже 17...”¹⁰. Упродовж кількох років хокей поширюється ще й у Миколаєві, Дніпропетровську, Артемівську. В цілому ж хокей у ці роки ще не зажив великої популярності.

Від 1926 р. в Україні уперше з’являється волейбол, що, на думку тодішньої преси, трохи нагадував теніс, але був значно дешевшим щодо культивуванні. Початково його розвивають у Харкові на всеукраїнських курсах фізичної культури, де й була сформована перша команда. Згодом створюють свої команди залізничники донецьких і південних залізниць, проводяться перші зустрічі.

Водне поло згадується як таке, що мало поширене в СРСР, а в Україні його розвивали лише в Одесі. Теніс, “якого зовсім були забули”, культивувався у Харкові, Києві, Одесі, Запоріжжі, на Донбасі. В 1926 р. у Харкові навіть пройшли перші всеукраїнські тенісні змагання.

Баскетбол тоді вважався зимовим видом і в Україні був поширений дуже мало, виняток становила Одеса, де були спортивні приміщення й ним активно займалися. Задля популяризації гри (на противагу футболу) взимку 1926-27 рр. вперше проводилася першість України з цього виду спорту, але великої популярні він ще не отримав і асоціювався переважно з навчальними закладами, де його намагалися прищепити молоді.

Популярними були всі види легкої атлетики. З одного боку, вона не вимагала великих коштів на інвентар, з другого – вона найповніше пов’язана з підготовкою солдатів. У межах проведення I Всеукраїнської олімпіади, що проходила 10-18 вересня 1921 р. у Харкові, більшість змагальних видів були представлені саме л/атлетикою – понад 100 учасників із Києва, Житомира, Чернігова, Катеринослава, Таганрога. Серед перших її переможців: Романтовський, Желяшкевич, Мільфорт, Могула, Попов, Драйман, Поль, Гудима та ін. Незважаючи на всі недоліки (брак суддів, інвентаря й устаткування, погана підготовка місць для змагань) олімпіада, по суті, започаткувала л/атлетичний спорт в Україні. На II Всеукраїнській олімпіаді, яка відбулася у серпні 1922 р., переважали військово-прикладні й командні види (пробіги, піші переходи, бігові дистанції з різними перешкодами), хоча відбулися й змагання з класичних видів л/атлетики. За від-

сутності регулярних змагань ці олімпіади можемо вважати неофіційною першістю України.

За умов, коли слова “олімпіада”, “олімпізм” набувають політичного змісту, з 1923 р. їх заступають “спартакіади”, перша з яких прошла у вересні в Харкові. Саме у ці дні відбувалося і I Всесоюзне свято фізкультури у Москві, в якому взяла участь і збірна команда України. Вона поділила 2-3 місця з командою Петрограда, поступившись господарям – москвичам. В особистому заліку кращі результати показали М. Підгасецький, В. Калина, В. Єнько. Серед відомих легкоатлетів 1920-х рр. варто ще згадати О. Безрукова, А. Спиридонову, В. Кожушка, Г. Ердмана, Т. Васіну, О. Вишневську, Л. Зубенко та ін.

Влітку та восени 1924 р. легкоатлети України провели перші міжнародні зустрічі з робітничими спортивними клубами Фінляндії та Німеччини. Цей та низка інших років був насичений змаганнями – кожен легкоатлет стартував 5-7 разів, причому обов’язково в багатоборстві. Це не давало можливості зосередити увагу на якомусь одному виді. Загалом же тогочасний рівень розвитку л/атлетики залишався низьким. Після спартакіад робота згорталася, особливо в регіонах. Про планомірні регулярні тренування навіть провідних спортсменів тоді ще й гадки не було¹¹.

Важка атлетика як популярний вид упродовж 1920-х рр. була поширена в гуртках фізкультури металістів, вантажників та залізничників Харкова, Сталіно, Одеси, Києва, Білої Церкви. У лютому 1922 р. група київських та харківських атлетів узяла участь у першості РСФСР у Москві. Переможцями стали І. Жуков та Д. Ехт, призові місця вибороли Я. Шепелінський, Ф. Кондратьєв, І. Ющенко, В. Поль, Л. Алекс, А. Орлеан, І. Підгурський.

В/атлетика була представлена на II Всеукраїнській олімпіаді 1922 р. та I Всеукраїнській спартакіаді 1923 р. У грудні 1924 р. у приміщенні Київської філармонії проводився V особисто-командний чемпіонат СРСР, на якому український атлет Ф. Кондратьєв уперше став чемпіоном, а Д. Ехт переміг утретє. На цих змаганнях уперше запроваджено медичний контроль учасників¹². Основною проблемою для поширення цього виду спорту був брак інвентаря.

Бокс і боротьба опиралися на циркові традиції й незмінно користувався успіхом у глядачів. Перший чемпіонат СРСР з класичної боротьби проходив у Києві в 1924 р. Сорок борців розігрували призи (медалі тоді не давали) у п’яти вагових категоріях – найлегшій, легкій, середній, напівважкій та важкій. Переможцями стали кияни Д. Горін, П. Махніцький і М. Сажко. У 1926 р. двоє останніх виграли і другу першість, а Д. Горін у 1928 р. у Норвегії став переможцем у важкій вазі на I Міжнародній робітничій спартакіаді¹³.

У 1920-ті рр. професійний бокс був невід’ємною частиною “розгульного” життя “непмановського” десятиліття. І бокс, і боротьба в цирку сприймалися фізкультурними керівними як професійна

робота й вони намагалися позбутися цього явища. В січні 1925 р. ВРФК разом із Наркомосом видали постанову (першу з низки наступних подібних), якою заборонили афішувати циркові виступи як фізкультурні. Оскільки і надалі в архівних джерелах зустрічаються схожі заборони, а змагання (союзні, міські, міжміські) і надалі проходили в цирках і театрах, можемо припустити, що допоки не вирішилося питання зі спортивними залами, влада змушена була миритися зі старою традицією.

У міжвоєнний період робилися спроби запровадити в СРСР і, зокрема, Україні, бейсбол. Його принесли американські комуністи, які масового приїздили “будувати соціалізм”, або ж змушені були емігрувати в СРСР. Перший матч зіграли в 1928 р., але через брак обладнання бейсбол не прижився, хоча ще й у наступному десятилітті був присутнім у спортивному календарі.

Згадує преса також велоспорт, шахи, лижі та ковзани (в зимовий період). Однак всі вони поступаються футболу – практично в кожному номері більшості газет є статті про нього. Незважаючи на повідомлення, заяви представників державних структур про розвиток фізичної культури в Україні, реально щодо 1920-х рр. є підстави говорити лише про футбол (і, в певні роки – гандбол у Харкові). Надзвичайно цікавою в плані обізнаності зі спортом, популярності його серед пересічних громадян є замальовка в газеті “Молодой ленинец” – одному з центральних друкованих органів України. Вона містить два малюнки, які відбивають бачення автора (і газети, а значить і ЛКСМУ), як потрібно проводити вільний час. На верхньому – фізкультурники; дівчина щось кидає і підпис “Бег. У старта”. На нижньому – люди грають у баскетбол, чітко видно намальований щит із кошиком. Натомість підпис свідчить: “Гандбол. Гол!”¹⁴. Це реально унаочнення, що ведучі рубрики “Фізкультура і спорт” у центральній газеті мало розумілися на спорті й не розрізняли дві настільки різні ігри. Але в цьому вся радянська дійсність: знання не важать нічого – головне непохитна переконаність у реалізації політики партії, в даному випадку – протиставленні будь-чого футболу.

Футбол у ці роки був “перекосом”, “однобокістю”, з якими намагалися боротися фізкультурні керівники. Радянська влада початково бачила у ньому лише хуліганську забавку, емоційну і неконтрольовану, а відтак – шкідливу для ідеологічного виховання мас. Тому всі 1920-ті рр. пройшли під знаком боротьби з футболом – спочатку відкритої протидії, а далі – мовчазного незаохочення. Найперше звернули увагу на дітей. У дитячій пресі виходять статті, де футбол показується з негативного боку, де негативні персонажі грають у футбол і т.п. Далі тактика змінюється і в статтях намагаються логічно обґрунтувати відмову від футболу. Зокрема, у статті “Почему спартаковцам”¹⁵ нельзя играть в футбол” детально описується, що ця гра вимагає великої фізичної підготовки, що вона забирає дуже багато сил, які можна було б витратити на

* “Спартак” – дитячо-юнацька організація комуністичного спрямування, що в Україні деякий час сусідила з “Юними піонерами”, а далі була поглинута ними.

корисну роботу; що навіть прості удари по м'ячу дуже шкодять організмові дітей, не говорячи про те, що сама гра надзвичайно травматична і т.д.¹⁵ За цим починається наступ на старших.

На II Всеукраїнській нараді з фізкультури, що проходила в березні 1926 р., голова ВРФК А.Буценко закликає до боротьби з футболomanією. Газети наповнюються статтями, де показують, як футбол заважає роботі (“Футболomanія приводить до багатьох негативних явищ. Є випадки, коли цілі цехи не працювали, бо робітники були на футбольному матчі”), як через футбол не розвиваються інші види спорту та про його однобокiсть: “То, что футболисты в массе являются односторонними в физкультурном отношении, слабо развитыми, достаточно наглядно продемонстрировали результаты проведенного в Чернигове шестиборья. Не говоря уже о том, что 2/3 футболистов вовсе уклонились от сдачи норм, из явившихся только 18% выполнили эти нормы...”. У такий спiсiб намагаються створити навколо нього негативний iмiдж, вiдштовхнувши людей. Одночасно, на протипагу футболу преса прагне популяризувати iншi види спорту, часто прямо декларуючи цю мету: “Всеукраинское совещание по физкультуре постановило широко популяризировать среди учащихся школ Соцвosa разновидности лапты и партийных игр с мячом. Цель популяризации – ослабление увлечением футболом... В школах ФЗУ будут введены игры: лапта, городки, гандбол, баскетбол”¹⁶. I все це вiдбувалося в ситуацiї, коли переважна бiльшiсть усiх спортивних повiдомлень у пресi була присвячена саме футболу: подаються результати матчiв, описуються iгри найсильнiших команд, iнформується про футбольне життя за кордоном. Iнколи все це в одній i тiй самiй газетi. Власне, це й показувало популярнiсть футболу, з яким влада мусила миритися. Аби не випустити ситуацiю з-пiд контролю, вона намагалася iнституалiзувати футбол, спрямувавши його в певне русло, шляхом запровадження структурованостi змагань, необхiдних правил i вимог щодо них, поєднуючи футбольнi змагання з iншими, менш популярними, видами спорту i в такий спiсiб пiдпорядкувавши владi цю стихiю. Саме з цим пов'язана регулярнiсть повiдомлень, статей, у яких висвітлювалася та засуджувала грубiсть гравцiв, вболiвальникiв; було намагання ввести в систему визначення переможця ще й позаспортивний чинник: “В бiжучому спортивному сезонi опридiлення кращих футбольних i гандбольних команд проводитиметься не лише рахунком забитих голiв, але й братиметься на увагу дисциплiнованiсть, коректнiсть i т. ин. команд”¹⁷.

Отже, впродовж 1920-х рр. спортивне життя в УСРР розвивалося повiльно. Для радянської влади спортивнi практики асоцiювалися з попереднiм, антагонiстичним їй, режимом. Вiдтак деякi види спорту потрапили в ситуацiю якщо не заборони, то вiдкритого незаохочення з боку влади. Дискутуються самi термiни “спорт” i “фiзична культура”, що наповнюються iдеологiчним змiстом i

протипоставляються. Натомiсть у цi роки з'являється тенденцiя до пiдпорядкування фiзичної культури (i спорту, як її складової) полiтичним цiлям та iнтересам бiльшовикiв, що обмежувало їх можливостi як соцiокультурного явища.

Щодо перспективи подальших дослiджень, то у силу того, як усе бiльше науковцiв звертатимуться до такої цiкавої та багатогранної теми, як iсторiя спорту, обов'язково переглядатиметься низка колiсь, здавалося б, непорушних iстин, створюючи об'єктивну картину радянського повсякдення i мiсця в ньому фiзичної культури та спорту.

¹ Ибрагимов М. М. Онтология спорта и физического воспитания как феномен экзистенциалистской культуры // Теория і практика фізичного виховання. – Донецький національний університет, 2011. – № 3. – С.57-58.

² “Вечернее радио” – Харьков, 1924. – 8 октября.

³ “Вечернее радио” – Харьков, 1924. – 22 октября.

⁴ “Комсомолец України” – Харків, 1926. – 17 квітня.

⁵ “Известия” – Москва, 1926. – 27 ноября.

⁶ “Вісті ВУЦВК” – Харків, 1925. – 9 липня.

⁷ “Молодой ленинец”. – Харьков, 1925. – 27 марта; 5 апреля; 8 апреля.

⁸ “Вечернее радио” – Харьков, 1924. – 12 ноября.

⁹ “Комсомолец України” – Харків, 1926. – 25 травня.

¹⁰ “Комсомолец України” – Харків, 1926. – 2 лютого.

¹¹ М. О. Белих, П. Т. Богачик, З. П. Синицький. Легкоатлети України. – К.: Здоров'я, 1971. – С. 11-19.

¹² Драга В. В., Кравцов П. Н. Тяжелoатлети Украины. – К.: Здоров'я, 1985. – С. 12.

¹³ Дымов Я. М. От боли голос хрипнет. – К.: Логос, 2006. – С. 27, 32.

¹⁴ “Молодой Ленинец” – Харьков, 1925. – 24 июля.

¹⁵ “Юный Спартак” – Харьков, 1923. – 27 октября; 7 сентября.

¹⁶ “Вечернее радио” – Харьков, 1925. – 13 февраля; “Молодой ленинец”. – Харьков, 1925. – 15 травня.

¹⁷ “Вісті ВУЦВК” – Харків, 1925. – 1 квітня; “Молодой ленинец”. – Харьков, 1925. – 4 июня; “Вечернее радио” – Харьков, 1925. – 9 сентября.

Юрий Тимошенко
(Киев)

СПОРТИВНАЯ ЖИЗНЬ В СОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ В 1920-е гг.

В статье выяснено, что на протяжении 1920-х гг. вокруг термина “спорт” развернулись политические дискуссии, что отразилось на развитии разных его видов. В эти годы появляется тенденция к подчинению физической культуры (и спорта, как ее составляющей) политическим целям и интересам власти. Раскрыта степень популярности и распространения тех или других видов спорта по УССР, особенности их культивации. Акцентировано внимание на том, что футбол (лишь в отдельные годы – гандбол) пользовался наибольшей поддержкой среди людей, и это вызывало недовольство со стороны советской власти. Она пыталась противопоставить этой

популярности другие виды, воспринимая футбол лишь как хулиганскую забаву.

Ключевые слова: спорт, физическая культура, соревнования, футбол.

Yurij Tymoshenko

(Kyiv)

SPORT LIFE IN SOVIET UKRAINE IN 1920 S

It is found out in the article, that during 1920th political discussions developed round a term "sport" that affected development of its different kinds. In these years a tendency appears to the submission of physical culture (and to sport, as its constituent) to political aims and interests of power. The degree of popularity and distribution of those or other types of sport is exposed in UKRAINE, feature of their cultivating. Paid attention on the tact that football (only in separate years – handball) used most support among people and it caused dissatisfaction from the side of soviet power. It tried to match against this popularity other kinds, perceiving football only as a hooligan toy.

Key words: sport, physical culture, competition, football.

УДК 94 (477) "19/20"

Сергій Білан
(Київ)

РОЗСЕЛЕННЯ ХУТОРІВ В УКРАЇНІ У 30-х рр. XX ст.

У статті зроблено спробу розкрити процес ліквідації хутірської форми поселення як однієї з умов реконструкції сільського господарства УСРР у 1930-х рр., завершення колективізації.

Ключові слова: сільське господарство, українське селянство, хутір, одноосібне господарство.

Довоєнний період є одним із ключових етапів історії радянського державного устрою і суспільства, події якого змінили політичну й економічну систему України, що зумовило особливий психологічний клімат і настрої українських селян.

У 30-х рр. XX ст. з метою підвищення трудової активності селянства змінювалася організація їх праці, матеріально-технічна база колгоспів та радгоспів, трудові успіхи ударників та стахановців на полях і фермах відзначалися натуральними преміями та урядовими нагородами. Все це позначилося на процесі суцільної колективізації сільського господарства. Водночас аграрна галузь не задовольняла потреб країни у продовольстві та сировині, а темпи зростання сільськогосподарського виробництва не відповідали показникам, накресленим другим і третім п'ятирічними планами. Для прискорення розвитку сільського господарства необхідні були більш тісне поєднання особистих інтересів колгосп-

ників з громадськими, надання колгоспам більшої самостійності, підвищення зацікавленості селянства у результатах своєї праці, суттєві зміни в аграрній політиці СРСР, але все це скоротило б можливості викачування коштів із сільського господарства для відновлення інших галузей економіки, перш за все промислового комплексу, тому сталінське керівництво на такі кроки не пішло, зорієнтувавшись на інші шляхи зміцнення трудової дисципліни в колгоспах – посилення адміністративних заходів і репресій щодо селян.

Узагальнений і багатий фактичний матеріал про селянство та еволюцію його становища в радянському суспільстві відображено у працях таких відомих дослідників, як В. Даниленко, С. Кульчицький, О. Лисенко, О. Мазуренко, В. Марочко, Т. Панфілова, Ю. Сливка, В. Ярмоленко та ін. Водночас наявна література не дає достатнього уявлення про процес відчуження селян від землі як безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції, а також про зміни курсу аграрної політики щодо відносин власності та участі селян у виробничому процесі.

У зв'язку з цим метою нашої статті є аналіз та висвітлення ліквідації хутірської форми землекористування та переселення селян в Україні в умовах формування тоталітарної держави у 30-х рр. XX ст.

У перші постголодоморні роки становище селян УСРР було важким, колгоспи були економічно ослабленими, основна частина їх продукції здавалася державі за низькими цінами, а засуха 1934 р., яка охопила південні райони країни, ще більше загострила ситуацію. Низькою була й оплата праці колгоспників, тому селяни змушені були більше уваги приділяти особистому підсобному господарству, яке стало головним джерелом їх існування. Вони прагнули збільшити присадибні ділянки за рахунок земель колгоспів і радгоспів, значна частина яких погано використовувалася, чому сприяло традиційне розселення значної частини українських селян по хуторах¹.

Незважаючи на те, що у резолюції листопадового пленуму 1929 р. ЦК ВКП (б) було зазначено, що "серйозною перешкодою для розвитку колективних форм господарювання є широко розвинута хутірська та відрубна система землекористування", і тому була проголошена лінія на ліквідацію цієї форми землекористування², у 1933-1934 рр. в УСРР на землях колгоспів було створено 9842 нових хутори, а на початку 1935 р. з'явилося ще 657³. Багато хуторян, за характеристикою Наркомзему УСРР, фактично мали одноосібні господарства.

Особисте підсобне господарство потребувало чималих трудових зусиль. За матеріалами бюджетних обстежень, праця у ньому становила 23-24% усіх річних витрат робочого часу, яка певною мірою здійснювалася за рахунок роботи у